

Kitap Dünyasından:

UZAKLARDAKİ GÜNEŞ IŞIĞI

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıkları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ve üniversiteleri, devamlı olarak, Türk boylarının folklorları ve yazılı edebiyat miraslarını tanıtmakla meşgul olmaktadır. Bütün Türklüğün ortak yadigârları olan Mahmut Kaşgârî, Yusuf Has Hacib'in eserleri, Orhun ve Yenisey yazıtları, Altınordu sahası şairleri, Seyfî Serâyî, Kutb ve Harezmi'nin şiirleri, öteden beri, Türk âlimleri tarafından incelenip, Latin harflerine aktararak, akademik çalışmalarla ortaya konulmak suretiyle, büyük-küçük herkesin istifade edeceği eserler hâlinde defalarca basıldı. Ayrıca çağdaş Türk lehçelerinde kaleme alınan eserler de Türk bilim adamlarının dikkatinden uzak kalmamış; her geçen yıl, Kazak, Özbek, Kırgız, Türkmen, Azerbaycan vb. diğer Türk boylarının edip ve şairlerine hasredilen eserler yayımlanmış; bu hususta milletlerarası sempozyum ve konferanslar düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra meşhur fikir adamlarımız, şair ve ediplerimiz, milli kahramanlarımızın hayatları ve sanatları hakkında bilgi sahibi olmak için Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan eserlere müracaat etmekteyiz. Meselâ, Tatar Türkleri arasında yetişmiş Reşid İbrahim, Musa Yarullah Bigi, Sadri Maksûdî ve Yusuf Akçora hakkında Türkiye'de öteden beri eserler çıkmakla beraber, bizde bu tarzdaki kitapların henüz yazıldığı söylenemez. Kısaca, çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları ile kültürlerinin tanıtılıp öğretilmesi konusunda Türkiye'deki bilim adamlarının büyük işler başardıklarını, bu yolla diğer Türk boylarına örnek olduklarını inkâr etmek mümkün değildir.

İşte Tataristan'a Türkiye'de basılmış son derece kıymetli bir eser ulaştı. Bu, Dr. Fatma Özkan'ın, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından basılan "*Abdullah Tukay'ın Şiirleri İnceleme-Metin-Aktarma (Ankara 1994)*" isimli eseridir. Üç bölümden meydana gelen bu ciddî ve hacimli eser, 958 sayfa tutarındadır. Eserin birinci bölümü Tukay'ın şiirlerinin tahlili, ikinci bölümü latin harflerine transkripsiyonu ve üçüncü bölüm ise, Türkiye Türkçesine aktarılmasından oluşmaktadır. İncelemeye Abdullah Tukay'ın 369 şiiri esas alınmış. Bu şiirler arasında, "*Piçen Bazarı, Yahut Yana Kisikbaş*" şiiri gibi mühim eserler de bulunmaktadır. Şimdiye kadar, Türk okuyucusu Tukay'ın bütün şiirlerini kendi lehçesinde okuma imkânını bulamamıştı. Fatma Özkan Hanım, son derecede büyük iş başarmış; onun çalışkanlığını

Prof. Dr. Naib LAİSOV
Doç Dr. Elfina SİBGATULLİNA

Tataristan, Alabuga Devlet Pedagoji Enst.
Tatar Dili B. Öğr. Üyeleri

ve araştırıcı titizliğini kıskanmamak m¼mk¼n değil. Gerçek ¼limlere has sabırla, Tukay'ın eserlerini incelemiş; Tukay'ın kullandığı her kelimeyi, şairin yaşadığı zamandaki manasını vererek terc¼me etmiş. Kitabı okuduğum zaman, yazarın Tatarcaıy m¼kemmekle şekilde bildiğini, Tatar ruhuna n¼fuz ettiğini g¼r¼p, hayran kaldım ve T¼rkiye'de Tukay'ın eserleri hakkında b¼yle b¼y¼k bilginlerin varlığına sevindim.

Yazar, incelemesine Kazan Tatarlarının tarihi hakkında ilgi çekici bilgiler vererek başlamış. Doğrusu, b¼yle bir t¼rihi giriş vermek, olduğuca isabetli olmuştur. Çünkü, T¼rkiye'de pek çok kimse Tatar adıyla bilinen T¼rk boyunun varlığından haberdar olmakla beraber, onların geçmişlerini, niçin Tatar diye adlandırıldıklarını, *Kırım Tatarları* ile *Kazan Tatarlarının* aynı boy olup olmadıklarını bilmemektedirler. B¼ylece, hem diğer Kazan Tatarlarının etnogenezine, devlet t¼rihine d¼ir sorulara Fatma ¼zkan, gerçeklere ve ilmi araştırmalara dayanarak tafsilatlı cevaplar verip, meseleye ışık tutmaktadır. Bu bilgiler, Tatar okuyucularında da merak uyandırmıştır. Çünkü, yazar, bizim bildiğimiz Sovyet devrinde çıkan kitaplara m¼racaat etmeden, T¼rkiye'de yaşayıp eser vermiş meşhur Tatar ¼limleri *Reşit Rahmeti Arat*, *Abdullah Battal Taymas*, *Ahmat Demir*, *Akdes Nimet Kurat* ve *Nadir Devlet'in eserlerini* kaynak g¼stermiřtir. Genel olarak, kitabın ilmi y¼n¼ bir hayli g¼çl¼d¼r. Yazar eserini hazırlarken, Tataristan, T¼rkiye ve Rusya'da yayımlanan eserlerin yanı sıra, İngiltere'de ve Japonya'da basılmış kitaplardan da istifade etmiştir. Mesel¼ yazar, Cemal Velidi'nin Tokyo'da basılan "*Gabdulla Tukay Mecmuga-yı Asarı (1933)*" adlı esere sık sık m¼racaat etmiş. şimdiye kadar Tatar okuyucularının pek bilmediği bu kitap ve Zekiye Res¼leva'nın hazırladığı "*Tukay İzlerinnen*" (Kazan 1985) adlı eserden faydalanarak, Tukay'ın hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Kitabın giriş b¼l¼m¼nde, XIX. y¼zyıl başı ile XX. y¼zyılın başlarında Tatar T¼rklerinin sosyal ve k¼lt¼rel hayatı ile ilgili olarak verdiği bilgiler de son derecede dikkat çekici ve tatmin edicidir. şehabettin Mercanı, Kayyum N¼sırı, İbrahim Halfin, Fatih Kerimi, Ayaz İşhaki, Fatih Emirhan ve Sadri Maks¼d¼ gibi, meşhur b¼y¼klerimizle T¼rk okuyucusunu yakından taņıřtıran yazar, Tukay'ın hayatını olduğuca ayrıntılı şekilde işlemiştir. ř¼rası muhakkak ki, kitapta zengin

bibliyografyadan istifade edilmiş; gereksiz tekrarlardan kaçınmıştır. Aynı zamanda Tukay'ın biyografisinin ¼nemli her teferruatı, sanatının m¼him ¼zellikleri dikkatle incelenmiştir.

Yazar, Tukay'ın eserlerini muhteva ile dil, ¼slup ve şekil ¼zellikleri bakımından iki ayrı b¼l¼m¼de araştırmıştır. Muhteva b¼l¼m¼nde şiirleri aşağıdaki temalara g¼re değerlendirmektedir. *Aşk, millet ve milliyetçilik, h¼rriyet, din ve eğitim, çocuklar için şiirler*. Fatma ¼zkan Hanım'ın Tukay'ın şiirlerindeki ilk olarak işlediği aşk temasında şimdiye kadar bizim bildiğimiz kalıplaşmış tahlilleri tekrarlamadan orijinal fikirler ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi Tukay'ın aşk şiirleri fazla değildir. O çok sayıda şiirlerinden ayrı olarak sanatının ilk ¼rneklerini verdiği yıllarda sosyal problemleri ele alan şiirler yazmıştır. Ancak aşk şiirleri sayıca az olmakla beraber Tukay'ın şahsiyetini, psikolojisini anlamak için ¼nemli kaynak teşkil etmektedir. İşte bu sebeple lirik şiirleri ¼n plana çıkarmaktadır. Tukay'ın aşk şiirlerindeki, aşk ızdırabı ve hasret gibi motifler Fatma ¼zkan'a g¼re Fuz¼l¼'nin şiirindeki gibi estetik unsur olarak yer almaktadır. "*İftirak Sununda*" ve "*Mehebbet*" adlı şiirlerinde şair gerçekten de kendisinin hasret ve ızdıraptan lezzet aldığını ifade etmektedir.

Can yakan azarına hiç kinesiz meft¼n¼f¼m,
Her zaman item telezzi alı-ı ehzanımla ben.

Can yakıcı azarına kin duymam, sana vurgunum;
Her zaman alırım lezzet, ah ve h¼zn¼nden ben
(İftirak Sununda)

Emma lezzetli de suñ yeřriñ gazap yeşrin yanu!
Ancak zevklidir de, gizli ızdırap, gizli yanış
(Mehebbet)

Fatma ¼zkan, "*İftirak Sununda (Ayrılığın Sonunda)*" adlı şiirin dil, ¼sl¼p ve semboller bakımından Divan şiiri estetiğine bağlı olduğunu s¼ylemektedir. S¼z konusu şiirle birlikte, "*Gıyışık Bu ya (Aşk Bu ya)*", "*Mehv Idermisen (Mahveder misin)*", "*Derdimend Degilmiyim (Derdmend Değil miyim)*" gibi şiirlerdeki ¼sl¼p ve muhteva benzerliğine işaret eden yazar, bu manzumelerde ayrılık acısı ile sevgilinin vefasızlığı temalarının işlendiğini kuvvetle vurgulamaktadır. Yazar ayrıca, Tukay'ın şairliğinin ilk yıllarında kaleme aldığı

su aşk şiirlerini, divan şiirinin güzel nazireleri olarak nitelendirir. Yazara göre, sosyal ve siyâsî meselelere ilgi duyan şairin, aşk ızdırabıyla yanan gönlün samimi duygularını terennüm ettiği ilk şiirlerini, medrese aldığı klasik şiir tekniği ile ilgili bilgilerini tecrübe etmek amacıyla kaleme almıştır. Gerçekten de şair, duygularını gönlünün derinliklerinde saklayıp iç dünyasının sırlarını dışa vurmamak istemeyen bir ruh hâli içindedir.

Tukay en güzel aşk şiirlerini Kazan'da tanışıp âşık olduğu Zeytune Mevlüdova için yazmış. Fatma Özkan, Tukay'ın "Ge", "Kulîñ" şiirlerinin yazılış tarihi doğru bir şekilde tespit edip Zeytune Hanım ile ilgili hatıratından faydalanarak şair ile bu hanım arasındaki münasebeti ortaya koymaktadır. "Kızıl Gıyışık" şiirini tahlil ederken araştırmacı, Tukay'ın genç kızların yanında kendisini değersiz kabul edip mahcup davrandığı gerçeğine işaret ederek şairin ruh dünyasına nüfuz etmektedir. Ciddi bir ilmi çalışma olan kitaptaki bu bölüm, başlı başına bir eser gibi kıymet taşımaktadır.

Millet ve milliyetçilik temalarına ayrılan bölümde Fatma Özkan, Tukay'ın sosyal ve siyasi görüşlerinin değişimine işaret eder. Başta İslam milliyetçiliği savunan Tukay daha sonra bu fikirlerinden vazgeçerek Tatar milliyetçiliğini benimser:

"Tatar behti üçin min can atarımın
Tatar bit min üzim de çın Tatarının"

Tatar'ın bahtı için ben can atarım:
Tatar'ım kendim de, gerçek Tatar'ım
"Üz-Üzime (Kendi Kendime)"

Hürriyet başlığı altında toplanan şiirlerinde Fatma Özkan, Tukay'ın 1905 ihtilali ile ilgili görüşlerine, "Duslarga Bir Süz (Dostlara Bir Söz)", "Hürriyet Hakkında (Hürriyet Hakkında)" vb. şiirlerine dayanak verir. "İşten Çıgarılğan Tatar Kızına (İşten Atılan Tatar Kızına)", "Tatar Kızlarına" vb. şiirlerini tahlil ederek Tukay'ın kadın hak ve hürriyetleri konusundaki fikirlerini ortaya koyar.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Tataristan'daki eğitim ve öğretim meseleleri ile İslam Dini arasında sıkı bir münâsebet olduğu düşünülünce, Fatma Özkan'ın din ve eğitim ile ilgili şiirleri aynı bölümde incelemekte ne kadar haklı olduğu anlaşılır. Cemal Velidî'nin eseri ile,

Tukay'ın, "İsimde Kalgannar (Hatırımında Kalanlar)" başlıklı yazısını kaynak göstererek, şairin çocukluğundan beri zenginleri sevmediğini, diğer talebeler gibi zenginlerin davetlerine icabet etmediğini; Kazan'a geldikten sonra da, buradaki muteber zenginlerle dostluk kurmaktan kaçındığını ve eski taraftarı mollaları acımasız şekilde tenkit ettiğini, isabetle ortaya koyar. Yazar, Tukay'ın bütün bu davranışlarını içine kapanık ruh yapısına sahip oluşundan ziyade, ceditçi fikirlerin savunucusu oluşuyla izah etmektedir. "Medreseden Çıkan Şekirtler Ni Diyler (Medreseden Çıkan Talebeler Ne Diyorlar)", "Duslarga Bir Süz", "Mullalar", "İşan", "Mullanın Zarı" ve "Sarı Kurtlarga (Parazitlere)" gibi şiirlerinde Tukay, o yıllarda Tatarlar arasında sayısı gittikçe artmış olan cahil din adamlarını tenkit eder. Fatma Özkan, Tatar araştırmacılarından farklı olarak, Tukay'ın dine değil, câhil din adamlarına ve taassuba karşı olduğuna da işaret eder.

Türk bilgini, haklı olarak Tukay'ın vefatından sonra basılan şiir kitaplarına dinî muhtevalı şiirlerinin alınmadığını, Sovyet devrinde onun ateist olarak gösterilme gayretlerinin büyük yanlışlık olduğunu belirtmektedir. Yazar, "Dinî muhtevalı", "Tesir", "Vasiyetim", "Allah Tebarek ve Tegale", "Migrac" ve "Kadir Kıç" adlı şiirlerini yazmamış olsa bile, diğer eserlerinin ışığında Tukay'ın dinine ve milletine karşı olmadığı anlaşılırdı", demektedir. Söz konusu şiirler, Fatma Özkan'ın eserinde yer almıştır.

Fatma Özkan, Tukay'ın şiirlerinin dil, üslûp, tür ve şekil özelliklerini bizim için yeni olan bir metotla incelemektedir. O, Tukay'ın dilindeki Osmanlı Türkçesi unsurları tespit ettikten sonra, İstanbul Türkçesine has söyleyişlerle, Arapça ve Farsça unsurları iki grupta değerlendiriyor. "Şekirt Yahut Bir Tesadüf" başlıklı şiiri tipindeki şiirlerinde Tanzimat devri Türk şiirinin tesiri olduğunu belirtiyor.

Vezin, kafiye ve redif meseleleri üzerinde duran Fatma Özkan, gayet etraflı inceleme yapmıştır. Bu bölümde yazar, Tukay'ın şiirlerini tahlil etmek suretiyle, Fuat Köprülü gibi tanınmış âlimlerin, Şimal Türklerinin edebiyatında nazmın iptidâî olduğu, görüşünün doğru olmadığını ispat etmektedir. Böylece, Fatma Özkan Hanım, Tatar Türklerinin dilini ve edebiyatını ne kadar iyi bildiğini, derinden anladığını göstermektedir. Gerçekten de Fatma Hanım'ın kitabının her satırın-

dan Tukay'ın sanatına ve Tatar Türklerine duyduğu saygı ve sevgi sezilmektedir. Bu çalışmayı hazırlamak için âlimenin ne kadar ömrünü sarfettiğini bilemiyoruz ama, göz nurunu döktüğü, bu işe gönül vererek bütün samimiyetiyle çalıştığını anlıyoruz. Şüphesiz ki o, gayet ilmî ve ciddî bu eseriyle Tatar edebiyatı ve genel olarak Türkoloji ilmine kıymetli hizmetlerde bulunmuştur.

Tatar âlimlerine ise, "Abdullah Tukay'ın Şiirleri" adlı bu hacimli eserin yazarı Fatma Özkan karşısında hürmetle eğilmek düşüyor.

Önümüzdeki günlerde Tukay'ımızın doğumunun 110. yıldönümü var. Uzaklardan, başka ülkelerden ulu şairimize sevgi ve saygı nişanesi olan böyle hediyeler gelmeye başladı. Tukay'ın kendi halkı da boş durmamalıdır.